

18.09.2018

«Кому потрібна неінтелектуальна Україна?»

Формальним приводом для цього інтерв'ю став Всеукраїнський фестиваль науки – 2018. Причини ж – значно глибші: критично низьке фінансування науки, заклики до «оптимізації» фахових академій, інші необґрунтовані дії. Учених звинувачують то в розбазарюванні бюджетних коштів, то в непродуктивності. Про неефективність науки можна почути не лише з уст експерта, а й співбесідника на дозвіллі, який не завжди свідомий значення цього виразу ([Національна академія педагогічних наук України](#)).

Чому саме наукова сфера України стала притчею во язицех – предметом загальних розмов, постійних пересудів? Адже сфера науки у сучасному світі набула – без перебільшення, – стратегічного значення, і саме про це має йтися у месиджах для суспільства.

Ми звернулися із проханням розставити крапки над «і» до академіка Національної академії педагогічних наук України, першого віце-президента НАПН України В. Лугового. Предметом наукових досліджень ученого якраз і є закономірності організації та розвитку освіти і науки.

– Володимире Іларіоновичу! Ваші повсякденні турботи організатора науки, багаторічні дослідження, фундаментальна освіта, врешті авторитет у суспільстві є гарантією аргументованих відповідей на питання, що хвилюють наукову й освітню громадськість. Загалом сформулюємо їх так: Чому виникає непорозуміння з фінансуванням науки? Чому вчені змушені боронити науку мало не щодня?

– По-перше, дякую Вам за інтерв'ю. Проблематика, пов'язана із розвитком наукових досліджень на сучасному етапі, має обговорюватися вголос, відкрито, без страху когось образити: надто багато стоїть за поняттям наукова сфера – і загальний поступ країни, і розвиток кожної особистості, й обороноздатність, економіка тощо. Але й події останніх років, і зовсім недавні, що зрештою ведуть до руйнування наукової сфери, усе більш настійливо спонукають до запитання «Кому потрібна неінтелектуальна Україна?»

По-друге, одразу зазначу: наука, як і будь-яка інша сфера людської діяльності, має закони функціонування й розвитку. І діють вони незалежно від того, запишемо їх у законодавчі документи, чи ні.

Коли щось реформуємо, маємо чітко розуміти: закони, закономірності і тенденції, що правлять у відповідній сфері, непідвладні особистим бажанням і волюнтаристським рішенням. Їх ігнорування породжуватиме кризові ситуації, стагнації – те, що блокує розвиток країни в цілому і в пріоритетних сферах особливо, зокрема в освіті й науці.

Наприклад, є теоретично обґрунтована й емпірично підтверджена закономірність, як інноваційний тип сучасного суспільного розвитку (замітьте, ніким не санкціонований). Об'єктивно у країні має відбуватися становлення інноваційної економіки, інноваційного суспільства, інноваційної людини, аби бути в руслі, а не на узбіччі цивілізаційного поступу. Не

усвідомимо цього – програємо в глобальному конкурентному змаганні, відійдемо на маргінес прогресу.

У сенсі кардинальної залежності від науки маємо говорити про неї не лише з повагою, а й з благоговінням. Лише наукові дослідження пояснюють, що відбувається, передбачають майбутнє, й підказують, що робити, аби увійти в нього адекватними. Коли об'єктивно аналізувати стан забезпечення вітчизняної наукової сфери, можна побачити низку неузгодженостей, що суперечать закономірному її розвитку.

– А як довести це тим, хто ігнорує об'єктивні закони?

Удамся до алегорії, яка може здатися спрощеною, але є більш переконливою, ніж шляхетно й толерантно сформульовані зауваження щодо необхідності науки для суспільства.

Є такий природний факт: у людини мозок («інтелектуальна складова») становить 2 % від загальної ваги. Для порівняння: у шимпанзе мозок приблизно у чотири рази менший. Об'єктивні закони суспільного розвитку доводять, що потрібно 2 % від ВВП країни для адекватного розвитку її наукової складової. Де-факто в Україні «суспільний мозок» (наукова сфера) за часткою від ВВП фінансується вчетверо менше, ніж потрібно. Гадаю, аналогія зрозуміла...

Фахова спільнота спромоглася в ухваленому Законі про наукову і науково-технічну діяльність відстояти фінансування у 1,7 % від ВВП. Це не ті кошти, які могли б забезпечити інтенсивний розвиток науки, але й далеко не ті, що реально є зараз – 0,45 %. У той же час передові країни витрачають на науку навіть не 2 %, а у півтора-два рази більше (3-4 % ВВП).

– Якщо ми прагнемо бути країною із розвиненою наукою (а старші й середні покоління інакше Україну і не мислять), маємо рівнятися на розвинені країни?

– За іронією долі, у суспільному дискурсі Україну ставлять в абсолютно некоректні порівняння.

Україну весь час намагаються зіставляти з країнами, які у кількісному відношенні можна порівнювати лише з її регіонами. Це абсолютно некоректно з точки зору самої науки. Україна за ресурсами (територією і населенням) – велика країна, і її треба порівнювати з так само великими країнами. Україна – найбільша країна, яка географічно повністю в Європі. Кількість населення України одного порядку з Італією, Францією, Сполученим Королівством, Німеччиною. Вибачте, це саме той випадок, коли розмір має значення! В силу обмежених ресурсів невелика країна часто не може забезпечити повноцінну інфраструктуру, в тому числі й наукову. Велика країна спроможна створити повну, добре диференційовану (відтак організовану й функціональну) будь-яку сферу, включаючи й наукову. Для нас Грузія і Литва, де закрито дієздатні наукові академії, не можуть бути взірцем.

Наукова сфера, яка є ключовою в нинішньому типі прогресу (взагалі конкуренція іде на рівні інтелектуальних технологій), має бути головною при розподілі фінансів. В нашій країні відбувається протиприродно дефіцитне

фінансування науки, і ця ситуація, що є зрозумілою для учня шостого класу з нормальним логічним мисленням, чомусь залишається абсолютно неусвідомлювана певними владними колами.

Треба орієнтуватися на країни, які мають чітко структурований й повноцінно розвинений науковий потенціал. Хоча наукові організації в інших країнах можуть називатися інакше й по-різному, функції вони виконують ті ж самі.

Чомусь Китай, який сформував потужну науку і йде у цьому напрямі семимильними кроками, має загальну, галузеві й регіональні академії, не є для нас прикладом, орієнтиром. І в цьому помилка – некоректна й шкідлива, що може стати фатальною.

– У пресі й на телебаченні часто трапляються твердження, які в той або інший спосіб заперечують формальні наукові інституції. Потім ці тези підхоплюють фінансові, аудиторські, владні структури...

– Хотів би наголосити, – підкидаються різні міфи, часто їх походження – «чув дзвін, але не знає, де він». Люди у своїй масі до «рятувальних реклаमाцій», «дзвінкої» оманливої фразеології ставляться некритично. Особливо життєздатними є міфи, коли їх проголошують ритори, харизматичні особистості, яким легко вірять. Ось наприклад, розповсюджується міф, що всю науку зосереджено в університетах. Неправда!

– Є навіть вислови на кшталт «Я би оце всі академії заквив, а їх наукові інститути віддав університетам».

– Це – антиприродно і абсолютно неправильно. Такого немає у світовому науковому просторі. Якщо університетам віддати – то можна всю науку й поховати.

– Можна зазначити, що є у світі?

– Там наука сектору вищої освіти складає менше четвертої або п'ятої від загальної наукової сфери.

У світі на наукові дослідження витрачається близько 2 трлн доларів, з цього обсягу в університети попадає лише невелика частина того: у США – 13% , в Японії – 12% , в Кореї – 9% , у Китаї – 7% від усієї науки країни зосереджено в університетах. (А у США і Китаї разом – фактично половина всіх світових видатків на дослідження й розробки.) У Європі частка дещо більша (хоча академії наук як спеціальні наукові установи пішли саме з Європи – Італії, Франції, Німеччини), скажімо, у Німеччині – 18% , Франції – 22% , у Сполученому Королівстві – 25% . Але ж не 100% ! До речі, й ця частка має тенденцію до зменшення.

– Іноді можна почути, що академії – рудимент радянської системи.

– Насправді жодну з українських академій не створено за радянських часів. Велика академія створена Гетьманом Української Держави – Павлом Скоропадським, а галузеві академії започатковано й підтримано президентами незалежної України. І галузеві академії – це не помилка, а закономірний процес становлення світового, європейського і вітчизняного простору досліджень і розробок. У межах галузевих академій наука

розвивається системно, а головне – предметно сфокусовано. Загалом науковий простір дихотомічно складається із суто наукових інституцій та їх об'єднань і з університетів.

– А для чого тоді – в університетах?

– Насправді дослідження в університетах потрібні обов'язково, аби професор ішов в аудиторію науково озброєним, і студент мав безпосередню базу для дослідницької практики. Наприклад, у США як розвиненій країні, аби вища освіта була сучасною, університети країни з Гарвардським включно на 25 % фінансують університетський сектор досліджень і розробок із власних надходжень.

Є ще одна помилка у міркуваннях про науку в університетах: начебто їх наука має працювати переважно на бізнес.

– Дійсно, є таке твердження, що на заході бізнес в основному послуговується університетською наукою.

– Це не так. Візьмемо США як економічно прогресивну країну. Бізнесові гроші в дослідницьких секторах університетів США складають лише 6 %. Зрозуміло, що університети реагують на фінансові вкладення бізнесу приблизно тими самими відсотками своїх наукових досліджень. Рештою досліджень заклади відповідають на інші запити, насамперед на освітні потреби. Головний бізнес для університетів – вища освіта. Головна університетська підтримка бізнесу – випускники.

Тезу, що університети мають мати гарну дослідницьку базу для навчання, хибно трансформували у софізм – всю науку в університети.

– Але ж університети мають дійсно мати наукову базу? Може, саме з цим пов'язаний синдром порожніх аудиторій, про який нещодавно говорила Міністр освіти і науки Лілія Гриневич?

– Загалом стикаємося з такою ситуацією: студент не йде в аудиторію, оскільки лекція несучасна, а викладач не володіє науковим потенціалом, що робило б його лекцію актуальною. До того ж, викладач, змушений заробляти на життя, часто протягом дня бігає з університету в університет: з основної роботи – на «шабашку». Обтяжений надмірним навчальним навантаженням, український професор, на протигагу закордонним колегам, не має часу для самовдосконалення, поповнення наукового багажу.

Для занять наукою як мінімум потрібно вивільнити науково-дослідницький складник професії викладача.

– Отже, що стосується і наукової, і суто освітньо-наукової (університетської) сфер – має бути політичне рішення.

– Нам – і керівним органам, і всьому суспільству – треба виходити з пріоритету науки й деякі речі прийняти беззаперечно і безумовно. Одна з них – віддавати на науку необхідну частку ВВП.

До того ж, зазначу, що втратити наукові здобутки і традиції значно легше, ніж напрацювати. Кафедру створити – мінімум 10 років, галузеву академію – мінімум чверть сторіччя. Лише зараз можемо сказати, що Національна академія педагогічних наук України відбулася. Ми (Академія) беремо менше 0,08 % від загального фінансування освітньої сфери, а

забезпечуємо усі без виключення її ланки. Університети, як би не хотіли, не можуть покрити всю наукову сферу комплексно й концентровано, потужно й перманентно. Наука в принципі твориться у спеціалізованих установах, де дослідження і розробки є основним видом діяльності. В університетах зовсім інший вид основної діяльності – освітня. Тобто вуха не можуть замінити очі.

– **Давайте підсумуємо.**

– Україна, яка має глибокі наукові й освітні традиції, має поважно ставитися до свого історичного досвіду в цих сферах. Наукова сфера має бути пріоритетною. Фінансування має здійснюватися відповідно до чинних законів (і природних, і правничих) – не менше 2%. Вчені не повинні недоотриманою платнею дотувати наукову сферу. З ученими потрібно радитися, брати до уваги їхні напрацювання, експертами мають виступати лише фахівці. Навіть якщо самоокупність науки не є очевидною (через відстрочений ефект), її потрібно апіорі підтримувати хоч би для того, аби вона обґрунтовано підказувала, в який бік і в який спосіб рухається прогресивний світ і що та чому робиться в передових країнах. За науку треба платити, адже без «мозку» існувати, а тим більше розвиватися суспільство не спроможне, українське теж.